

Руденко А.Г., Яремченко О.А. История гнездования и динамика колониальных поселений большого баклана (*Phalacrocorax carbo*) в Черноморском биосферном заповеднике // Бранта. - 2004. - №7. - С.193-207.

Rudenko A.G. Problem of the Great Cormorant (*Phalacrocorax carbo*) in the region of the Black Sea Biosphere Reserve // 6 International Conference on Cormorants & 3 Meeting of Wetlands International Cormorant Research Group (10-14 September 2003, Odessa, Ukraine). - Odessa, 2003. - P.82-87.

УДК 598.434 : 591.9 (477.73)

БАКЛАН ВЕЛИКИЙ В РЛП "КІНБУРНЬСЬКА КОСА" ТА НА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЯХ

З.О.Петрович¹, К.О.Редінов^{1,2}

1-Регіональний ландшафтний парк "Кінбурнська коса";

2- Регіональний ландшафтний парк "Тилігульський"

The Cormorant in the Regional Landscape Park "Kinburn Spit" and at adjacent areas. - Z.O. Petrovich¹, R.O.Redinov^{1,2}. 1 - Regional Landscape Park "Kinburn Spit", 2 - Regional Landscape Park "Tiligulsky"

*Present data have been collected during 1987-2008. From the end of XIX century to the beginning of XX century the Cormorant (*Phalacrocorax carbo*) colony was known only on the Berezan Island. Later this species had disappeared. The next nesting of the Cormorant was observed in 1980 (at the Kinburn Peninsula). Numbers of the species increased and new colonies have appeared. Maximum number of nesting*

birds was known in 2006 - there were more than 10000 pairs of the Cormorant, numbers of the local population was about 50000 individuals at the end of the breeding season.

The first birds appear in spring in the late February - March. Their departure to the wintering areas occurs in November. During the mild winters 1-300 individuals of wintering Cormorants were observed.

The Cormorants build their nests mainly on the ground, on islands. The egg laying begins from the early April: 1.04.2004 (the Berezan Island). Sometimes people and high water levels following the storms destroy some part of the colony.

*We suppose that a regulation of the Cormorant numbers is necessary. The Cormorant usually nests in the colonies near to the Yellow-legged Gull (*Larus cachinnans*) showing a trend to the number increase. Both species move other breeding birds from the island (territorial competition).*

*The Cormorant colonies attract the White Pelican (*Pelecanus onocrotalus*). Therefore a destruction of the Cormorant colonies within the probable breeding areas of pelicans is not permissible.*

В досліджуваному регіоні баклан великий (*Phalacrocorax carbo*) гніздовий, мігруючий, кочовий та зимуючий вид. В останні 100 років у його поширенні та чисельності відбулись значні зміни. Стрімкий ріст чисельності в останні десятиріччя, призвів до того, що він став "проблемним" видом (Руденко, 2003; Koshelev, Pokusa, Chernichko, 2003). Тому актуальним є всебічне дослідження екології великого баклана та вирішення проблемних питань зв'язаних з ним.

Матеріал та методика

Спостереження проводились в період 1987-2008 рр. на території регіонального ландшафтного парку "Кінбурнська коса" (Кінбурнський півострів) та в прилеглих приморських р-нах (Дніпро-Бузький, Тилігульський, Березанський лимани та дельта р.Дніпро). Дані по гніздовій екології зібрано на о.Березань та Кінбурнському півострові (Березанський та Очаківський р-ни Миколаївської області). В статі також використано спостереження виду в материковій частині Миколаївської області.

Острів Березань знаходиться в семи кілометрах на захід від гирла Дніпро-Бузького лиману, в 2-х км від берегу. Його довжина - 825 м, найбільша ширина в північній частині - 350, в південній - 200 м. Він має материкове походження (висота над рівнем моря до 21 м). Береги урвисті.

Результати та їх обговорення

Чисельність та поширення

О.О.Браунер (1894) писав, що баклан гніздиться на о.Березань, де Г.Гебель в кінці травня знаходив гнізда з кладками (1-3 яйця) та пташенятами (вік 5-10 діб). За даними Д.А.Подушкіна (1912) невелика колонія існувала на острові і на початку 1900-х рр. Ним тут здобуто самця і самку (2.11.1903 р.) та молоду особину (15.11.1904 р.). На острові бакланів здобував і Й.К.Пачоський (1909). В коментарі до колекції Миколаївського краєзнавчого музею вказано, що вид раніше в значній кількості водився біля о.Березань, а зараз рідкісний (Птицы Николаещины, 1929).

В р-ні Кінбурнського півострова чисельність бакланів почала зростати в 1960-х рр., а в 1980 р. він загніздився в "Волижиному лісі". В наступному році бакланів тут не було, а з 1989 р. вони почали гніздиться на островах. Причому, на о.Круглий та о.Довгий, що розташовані поряд з Кінбурнським півостровом, в Ягорлицькій затоці, формування поселень відбувалось з 1991 р., а стабільно вид почав гніздиться з 1998 р. (Клименко, 1950; Руденко, 1997; Руденко, Яремченко, 2004). Значні колонії тут сформувались в 2005-2008 рр..

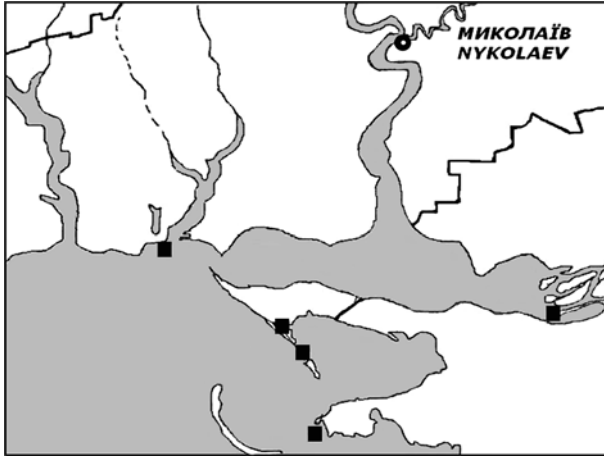

Рис. Відомі місця гніздування баклана великого в р-ні РЛП "Кінбурнська коса" (2000-2008 рр.).

Fig. Known sites of the Cormorant nesting within the Regional Landscape Park "Kinburn Spit" area in 2000-2008.

На о.Березань колонія бакланів започаткована в 2001 р. - 300 пар, в 2002 р. тут обліковано 700 (Петрович, Деркач, 2003), в 2003 р. - 1614, в 2004-2005 рр. біля 3000 (колонія розорена). В 2006-2007 рр. птахи не гніздилися, через присутність лисиць, котрі зайшли на острів взимку по кризі.

На Кінбурнському півострові спостерігалось гніздування на островах-платформах, розташованих на оз.Черніно - до 240 пар в 2006-2008 рр.

На прилеглих територіях відоме гніздування на островах Чорноморського біосферного заповідника (Руденко, Яремченко, 2004), зокрема, на о.Орлов в 2006 р. гнізділось біля 8 тис. пар. В дельті Дніпра гніздування відоме на острові в р-ні с.Рибальче (рис.).

З 1995 р. баклани з'явилися в материковій частині Миколаївської області (Рединов, 1999; Домашевский, 2001).

Міграції, кочівлі, зимівлі

Чисельність баклана в р-ні морського узбережжя Кінбурнського півострова з 1995 р. постійно зростала, а в 2006 р. досягла максимуму. Над територією Кінбурнського півострова і особливо вздовж морського узбережжя коси щоденно спостерігаються кормові міграції баклана з території Кінбурна та Чорноморського біосферного заповідника на Дніпровський, Бузький, Березанський та Тилігульський лимани. В ранкові години відбувається виліт на живлення, а в другій половині дня повернення на ночівлю на морські коси в р-ні Покровської коси, о.Довгого, о.Орлова. В період розмноження бакланів кількість перельотів збільшується. В цьому регіоні в 2006 р. гнізділось більше 10 тис. пар великого баклана, тому чисельність місцевої популяції на кінець періоду розмноження становила біля 50 тис. особин.

Баклани прилітають в кінці лютого-березні: 23.02.1999 р. (29 ос.), 1.03.2000 р. (6), 1.03.2002 р. (35), 29.02.2004 р. (110) - Покровська коса Кінбурнського півострову; 16.03.2003 р. (7 ос.) - о.Березань.

В квітні-травні (18.04.1997 р., 18.04.1999 р., 26.05.1999 р., 4.06.2008 р.) кочуючих особин (1-3) спостерігали в басейні р.Південний Буг та в верхів'ях р.Березань (Рединов, 1999; Домашевский, 2001).

З середини липня спостерігаються післягніздові кочівлі. Вже 19.07.1999 р. на Покровській косі обліковано близько 1000 ос. На території парку місцями скупчень (ночівель) бакланів є Покровська коса та оз.Черніно і "Кінбурнська стрілка". В 2007 р. в

післягніздовий період додатково сформувались нові місця ночівлі: брїкватер Очаківського воєнного порту (до 10 тис. ос.); урочище "Акаційки" на березу Дніпро-Бузького лиману (до 3 тис. ос.).

Численність бакланів досягає максимуму в вересні-жовтні. Так, на Покровській косі, під час кормових перельотів 13.10.1999 р. з 6:00 до 7:40 обліковано 9800 ос., а 2.09.2002 р. з 5:30 до 6:50 обліковано 8250 особин, що летіли на годівлю.

В липні-вересні (28.06-3.10) від 1 до 50 особин ресстрували ($n=8$) в глибині материка (Рединов, 1999; Домашевский, 2001). На нашу думку, баклани, принаймні більшість, потрапляють сюди по лиманам та долинам річок, розлітаючись у північному напрямі.

Відлітають баклани з настанням холодів (Руденко, Яремченко, 2004; наші дані). За даними спостережень на Покровській косі чисельність бакланів стрімко падає до кінця жовтня-початку листопаду. Так, 22.10.2000 р. обліковано 300 особин, 23.10.2004 р. - 2000, 1.11.2003 р. - 700, а вже 16.11.2003 р. лише 2.

В м'які зими невелика кількість особин зимує (Руденко, Яремченко, 2004). Ми спостерігали бакланів в гирлах Березанського (3.01.2004 р. - 1; 11.02.2005 р. - 7) та Бузького (17.12.2006 р. - 1) лиманів; на Дніпро-Бузькому лимані біля м.Очаків (7.01.2007 р. - 1 та 8.12.2007 р. - 9); на Кінбурнському півострові (3.02.2007 р. - 1); в дельті Дніпра (26.12.2004 р. - 35; 23.01.2005 р. - 2; 4.02.2007 р. - 300; 18.02.2008 р. - 1 ос.).

Особливості гніздування

На місцях гніздування баклани з'являються в кінці лютого-на початку березня (Руденко, Яремченко, 2004; Наші дані). Наприклад, вже 7.03.2004 р. в колонії на о.Березань трималось не менше 1000 бакланів.

Колонії утворюють на островах материкового (о.Березань), акумулятивного (о.Круглий) та штучного походження (острів-платформа на оз.Черніно). Причому на останньому, птахи влаштовували гнізда навіть на залишках платформ, зруйнованих взимку кригою. На о.Березань частина гнізд знаходилась на крутому глиняному схилі.

Гнізда розташовані на землі, в дельті Дніпра - на деревах. Висота гнізд коливається від 10 до 65 см. Будівельний матеріал птахи збирають в місцях гніздування (острови), рідше приносять з суші. Максимальна відстань, з якої баклани носили будівельний матеріал, була близько 1 км: Покровська коса - о.Круглий.

Появу кладок помічено з початку квітня і пізніше. На о.Березань 1.04.2004 р. баклани будували гнізда, а в одному з гнізд з'явилося перше яйце; 10.04.2002 р. - повні кладки з 4-5 яєць та розпочаті на периферії колонії; 15.04.2005 р. - в двох гніздах по одному яйцю; 14.05.2001 р. - гнізда пусті та з 1-2 яйцями. В колонії на оз.Черніно, 14.04.2007 р. та 16.04.2008 р., були повні кладки з 4-5 яєць (в перших числах квітня баклани вже сиділи на гніздах).

В кладках звичайно 3-5 (4) яєць, лише кілька з них мали 7-8. На Кінбурнському півострові в 2008 р. Розмір яєць був ($n=28$): $62.12 \pm 0.40 \times 40.45 \pm 0.20$ ($57.9-65.8 \times 38.2-42.2$) мм.

Гніздовий період розтягнутий. Оскільки колонії часто руйнуються людьми, або змиваються штормами баклани роблять нові спроби гніздування. Частина птахів, що втратили гнізда, кочує.

За нашими спостереженнями, основна здобич бакланів - бички. Полюють в морі, на Дніпро-Бузькому, Тилігульському та Березанському лиманах, літаючи на відстань до 70 км. Птахи з місць ночівлі починають розлітатись ще в ранкових сутінках, основна кількість відлітає приблизно за 1.5 години. На місця ночівлі птахи починають повертатись, приблизно, з 14 години, і масово перед сутінками.

Біоценотичне значення виду

Стрімкий ріст чисельності виду викликав низку проблем, що неодноразово обговорювалось у літературі (Руденко, 2003). Якщо поява невеликих поселень в материковій частині України (Новак, 2003; Книш, Малишок, 2006; та інші) викликає фауністичний інтерес, то масовість баклана великого на півдні країни має більше негативних моментів.

1. Територіальна конкуренція за придатні для гніздування площі. Баклан великий завдяки великим розмірам, раннім термінам гніздування, займає на островах найбільш сприятливі для гніздування ділянки, витісняючи звідти чапель (*Egretta garzetta*), качок (*Tadorna tadorna*, *Anas strepera*, *Somateria mollissima*, *Mergus serrator*), куликів (*Recurvirostra avosetta*, *Haematopus ostralegus*), крячків (*Sterna hirundo*, *Gelochelidon nilotica*, *Thalasseus sandvicensis*), мартинів (*Larus melanocephalus*, *Larus genei*). Ситуацію погіршує мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*), який є звичайним супутником колоній баклана. Останній, завдяки стрімкому росту чисельності, хижацтву, також є значним конкурентом для інших колоніальних птахів. В останні роки привабливими для баклана стали навіть невеликі острови-платформи в межах РЛП "Кінбурнська коса". Причому заселяючи їх, баклани "витискують" звідти пухівок (*Somateria mollissima*), що насиджують кладки.

2. Колонії баклана приваблюють на гніздування пелікана рожевого (*Pelecanus onocrotalus*), який нещодавно відновив своє гніздування (Руденко, 2003; Петрович, Редінов, 2008). Слід відмітити, що пелікани будують гнізда пізніше за бакланів (Яремченко, 2000), звичайно по периферії колонії останніх (по кромці островів). В вірогідних місцях гніздування пеліканів зайве повне знищення колоній баклана.

3. Соціальний ефект. Однією з причин катастрофічного падіння чисельності рибних запасів в Північно-Західному Причорномор'ї рибалки та місцеве населення вважають ріст чисельності бакланів, пеліканів та мартина жовтоногого. Конкретними діями проти цих видів є розорювання колоній рибалками (о.Березань) та рідше відстріл. На риборозплідних ставках відстрілюється також і баклан малий (*Phalacrocorax pygmaeus*), що недопустимо.

Виходячи з вищенаведеного необхідно терміново розробити методи регулювання чисельності баклана великого. На нашу думку, є сенс у регулюванні чисельності виду шляхом вилучення більшої частини яєць з кладок. Також необхідно розробити методи відлякування з гніздопридатних територій, не давати формувати колонії на островах, які можуть займатись рідкісними колоніальними видами. Ця діяльність матиме позитивний ефект для збереження рідкісних видів лише за умови, що регулюватиметься чисельність також і мартина жовтоногого та хижих ссавців.

Література

- Браунер А. Заметки о птицах Херсонской губернии // Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт. Одесса, 1894. вып. 19 (1). - С. 39-93.
- Домашевский С.В. Орнитофауна регионального ландшафтного парка "Гранитно-Степное Побужье" // Заповідна справа в Україні. - 2001, - Т.7. Вип. 2. - С. 23-29.
- Книш М.П., Малишок В.М. Великий баклан знову гніздитися на Десні // Беркут.-2006. - Т.15. - Вип. 1-2. - С.204-205.
- Пачоский И.К. Материалы по вопросу о сельскохозяйственном значении птиц. - Херсон: изд-во Херсон. губерн. земства, 1909. - 59с.
- Петрович З.О., Деркач О.М. Гніздова орнітофауна о.Березань // Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана (мат. 2 съезда и научной конференции АЧОС, г. Николаев, 21-23.02.2003г.) - Николаев, 2003. - С. 49-50.
- Петрович З.О., Редінов К.О. Рідкісні види птахів в регіональному ландшафтному парку "Кінбурнська коса" // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Біологія". - Ужгород, 2008. вип. 23. - С. 100-104.
- Подушкин Д.А. Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана // Записки Крымского об-ва естествоиспыт. -1912. - №11. - С. 80-95.
- Птицы Николаевщины / Николаевский музей природы // Вся Николаевщина. Николаев: Красный Николаев. - 1929. - С.159-160.
- Редінов К.А. Материалы по редким и малочисленным видам птиц Николаевской области // Бранта: Сборник научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. - 1999. - Вып.2. - С.152-158.
- Руденко А.Г. Міжвидові стосунки великого баклана *Phalacrocorax carbo* та охорона колоніальних угруповань птахів на островах Чорноморського біосферного заповідника // Пріоритети орнітологічних досліджень. Мат-ли і тези доп. VIII наукової конф., присвяченій пам'яті Г. Бельке. - Львів-Камянець-Подільський, 2003. - С.163-165.
- Руденко А.Г., Яремченко О.А. История гнездования и динамика колониальных поселений большого баклана (*Phalacrocorax carbo*) в Черноморском биосферном заповеднике // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. - 2004. - Вып.7. - С.193-207.
- Новак В.О. Баклан великий *Phalacrocorax carbo* на Поділлі // Пріоритети орнітологічних досліджень. Мат-ли і тези доп. VIII наукової конф., присвяченій пам'яті Г. Бельке. - Львів-Камянець-Подільський, 2003. - С.154.
- Koshelev A.I., Pokusa R.V., Chernichko I.I. Stabilization of nigh number of cormorants (*Phalacrocorax carbo*) in the south of Ukraine the offers to its regulation // 6th international Conference on Cormorants; 3 Meeting of Wetlands International Cormorant Research Group (10-14.09.2003y. Odessa, Ukraine). - 2003. - P.56-60.
- Яремченко О.А. Гнездование розового пеликана в Черноморском заповеднике и пути его охраны // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. - Одесса: АстроПринт, 2000. - С. 64.